

Георгій КАРЗЕНКА, канд. гіст. навук
(Ін-т гісторыі АН Беларусі, г. Мінск)

НАЦЫЯНАЛЬНЫЯ ПРАЦЭСЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ НАВУЦЫ (40-80-я гг.)

Звяртаючыся да гэтага параметра, паспрабуем у гістарычнай рэтраспектыве рэканструяваць працэсы, звязаныя са стварэннем айчыннай навуковай інтэлігенцыі. На 1950 г. нацыянальны склад вучоных характарызаваўся наступнымі дадзенымі: беларусаў - 44%, рускіх - 26,3%, яўрэяў - 23,1%, украінцаў - 4,1%, іншых - 166%. У той жа час па асобных міністэрствах і ведамствам меліся значныя адхіленні ад агульнарэспубліканскіх паказчыкаў. Так, у АН БССР беларусы складалі - 50,7%, рускія - 25,8%, яўрэі - 17%, украінцы - 5,4%, іншыя нацыянальнасці - 1,1%. У Мін-ве адукацыі: беларусы - 48,5%, рускія - 28%, яўрэі - 18,3%, украінцы - 3,8%, іншыя - 1,4%. У Мін-ве сельскай гаспадаркі: беларусы - 46,8%, рускія - 34,2%, украінцы - 8,9%, іншыя нацыянальнасці - 10,1%. Найменшы працэнт асоб тутэйшага паходжання сярод вучоных быў у Кіраўніцтве па справах мастацтваў пры СМ БССР (18%), а найбольш - у Камітэце па справах культурна-асветніцкіх устаноў (62,5%). Толькі ў навуковых цэнтрах Мін-ва аховы здароўя колькасць беларусаў уступала прадстаўнікам іншых нацыянальных меншасцей. Тут лідарамі з'яўляліся асобы яўрэйскай нацыянальнасці (38,8%), далей ішлі беларусы - 37,2%, рускія - 20,8%, украінцы - 1,5%.

Зрабіўшы аналіз адпаведных статыстычных крыніц праз 10 гадоў, адзначым, што ўдзельная вага асоб карэннай нацыянальнасці павялічылася нязначна. У 1960 г. сярод навуковай інтэлігенцыі беларусы складалі - 47% (3209 чал.), рускія - 35% (2399), яўрэі - 10% (648), украінцы - 6% (394), іншыя нацыянальнасці - 2% (150). Агульная колькасць навуковых работнікаў уключала 6840 чал. Такім чынам, павялічэнне навуковых работнікаў склала 6840. У тым ліку, павялічэнне сярод груп нацыянальнасцей у працэнтных адносінах склала ў беларусаў - 2,1%, рускіх - 8,7%, а ў яўрэяў - праявіліся адваротныя суадносіны, іх доля зменшылася - з 23,1% да 10%, украінцаў - 1,9%. Не менш цікавыя заканамернасці вызначыліся пры параўнанні кваліфікаванага складу навукоўцаў. Сярод дактароў навук беларусы складалі 60 чалавек (3.1%) і кандыдаты навук 886 чалавек (44%), пры гэтым у колькасных адносінах дактары навук уступалі рускім (73 чал.). Гэтую адмоўную тэндэнцыю ўдалося пераадолець да канца 60-х гг. Ужо на 1 студзеня 1969 г. дактары навук карэннага паходжання ўключалі 42% колькасці кваліфікаванага ядра навуковых кадраў, кандыдаты навук - 47% (рускія адпаведна 37% і 37%).

Да 1952 г. сярод беларусаў адсутнічалі дактары навук па фізіка-матэматычных навук, геалага-мінералагічных, эканамічных, філасофскіх, геаграфічных, юрыдычных, педагагічных, фармацэўтычных і мастацтвазнаўчых. Першым беларусам, атрымаўшым ступень доктара філасофіі (1952 г.) стаў І. Лушчыцкі. У 1954 г. беларус Ф. Фёдараў абараніў першую дысэртацыю ў рэспубліцы на атрыманне вучонай ступені доктара фізіка-матэматычных навук. З 24 правадзейных членаў АН БССР, якія працавалі ў рэспубліцы ў сярэдзіне 50-х гг., рускія складалі - 7 чалавек, украінцы і латышы - па адным, а з 15 працаваўшых членаў-карэспандэнтаў беларусаў было 7 чалавек, рускіх - 7 і яўрэяў - 1.

За апошнія трыццаць гадоў колькасць навуковых работнікаў карэннай нацыянальнасці ў складзе вучоных змянілася (у 1960 г. - 47%, у 1970 - 48%, у 1982 г. - 50%, у 1987 г. - 51%). У канцы 80-х у рэспубліцы з 44,5 тыс. навуковых работнікаў беларусаў было 23074, рускіх - 16093, яўрэяў - 1545, украінцаў - 2646, палякаў - 500, татар - 122, армян - 80, літоўцаў - 38, латышоў - 20, эстонцаў - 14. Намецілася тэндэнцыя да росту ўдзельнай вагі беларусаў як у агульнай колькасці навуковых работнікаў, так і ў тых, якія мелі вучоную ступень. Калі ў 1970 г. сярод дактароў навук беларусы складалі 183 чалавека (43%), то ў 1987 г. - 507(49%), сярод кандыдатаў навук - адпаведна - 2616 чалавек (46,2%), і 7438 - (510). Супастаўленне ўдзельнай вагі навуковых работнікаў на агульнасаюзным фоне і колькасці па нацыянальнасцях кваліфікаванага ядра выявіла наступнае (дадзеныя 1973 г.): беларусы, якія мелі 2,5% агульнасаюзнай колькасці вучоных, знаходзіліся на перадапошнім месцы па кваліфікацыйным узроўні - 29,6%. У той час як эстонцы, маючы адпаведна 0,5% дávalі 40,8% удзельнай вагі дактароў і кандыдатаў навук, армяне адпаведна - 1,4 і 34,6%, грузіны - 2,1 і 36,9%, латышы - 0,9% і 33,4%, таджыкі - 0,6% і 39,6%, літоўцы - 1% і 38%. Такім чынам, беларусы мелі самыя нізкія паказчыкі па кваліфікацыі. Гэта тэндэнцыя захоўвалася да пачатку 90-х гг. Разгляд кваліфікацыйнага ўзроўню навуковых работнікаў, што працавалі ў рэспубліцы, па нацыянальнасці выявіў розніцу ва ўдзельнай вазе дактароў і кандыдатаў навук. Так, у рускіх гэты ўзровень складаў - 33%, украінцаў - 39%, беларусаў - 34%, латышоў - 45%, літоўцаў - 38%, армян - 38%, эстонцаў - 42%, татар - 38%, яўрэяў - 39% і палякаў - 38%. Такім чынам, беларусы ўступалі па ўдзельнай вазе кадраў вышэйшай кваліфікацыі ў сферы навукі нацыянальным меншасцям.

Нацыянальны склад навуковай інтэлігенцыі быў прыкладна аднолькавы як у вышэйшай, так і ў акадэмічнай навуцы, хаця на пэўных гістарычных адрэзках ён меў сваю ўнутраную дынаміку. На пачатак 1969 г. з 18678 работнікаў вышэйшай школы беларусы складалі - 48%, рускія - 35,5%, яўроі - 7,8%, украінцы - 6,24%, іншыя нацыянальнасці - 2,7%. З 344 дактароў навук беларусаў налічвалася 142 (41,3%), рускіх - 127 (36,0%). У сістэме Акадэміі навук БССР на 1

налічвалася 2,5 тыс. чал. (50,2%), рускіх -
эяў - 0,2 тыс. чал. (4%), украінцаў 0,2 тыс.
цыянальнасцей - 0,1 тыс. чал. (2,2%).
дэмічных вучоных у 70-я гг. змяніўся
касць рускіх, украінцаў узрасла пры
і нацыянальнасці, яўрэяў - скарацілася (з 6,3
серыяд сярод дактароў навук скарацілася
рускіх і ўкраінцаў і вырас працэнт яўрэяў,
найбольш значна ўзрасла доля рускіх,
яўрэяў скарацілася.

і невялікі зрээ праблемы, звязанай з
навукавай інтэлігенцыі. Аднак і ён дае
ўныя вывады: нацыянальныя адносіны
не аб'ектыўных і суб'ектыўных фактараў.
устаноў у пасляваенны час адпаведна
колькасці навукавай інтэлігенцыі. Гэты ў
эс меў і свае ценявыя бакі. Пры гэтым
іцыфіка этнапсіхалогіі, традыцый, якія
мі. Таксама адбываліся перакосы ў
іага ядра.